

SHARQ FALSAFASINING DOLZARB MASALALARI

XALQARO ILMIY-AMALIY ANJUMAN
TO'PLAMI

Buxoroyi sharif – 2025

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA’LIM, FAN VA
INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
BUXORO DAVLAT UNIVERSITETI
TARIX VA YURIDIK FAKULTETI
“ISLOM TARIXI VA MANBASHUNOSLIK, FALSAFA”
KAFEDRASI**

**SHARQ FALSAFASINING
DOLZARB MASALALARI**
(qadimgi zamonlardan hozirgacha)

**XALQARO ILMIY-AMALIY ANJUMAN
TO‘PLAMI**

Buxoroyi sharif – 2025

Адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон тарихи. Иккинчи китоб (1939-1991 йиллар). Масъул муҳаррирлар: Р.Абдуллаев, М.Рахимов, Қ.Ражабов. – Тошкент: “O‘zbekiston”, 2019. – Б. 336-337.
2. Ишанов А. Бухарская Народная Советская Республика. – Тошкент: 1969. – С. 328.
3. Ражабов Қ. Ўзбекистон ССРда совет режимининг қатағон сиёсати ва унинг оқибатлари (1917-1991). – Тошкент: Фан, 2022. – Б. 72-77.
4. Ҳайитов Ш, Бадриддинов, К Рахмонов. Бухоро Халқ Совет Республикаси: иқтисодий, ижтимоий сиёсат, маданий ҳаёт (1920-1924). – Бухоро: “Бухоро” нашриёти, 2005. – Б. 15-16.
5. Материалы по районированию Средней Азии. Книга. I. Территория и население Бухары и Хорезма. Часть 1 Бухара. – Ташкент: Изд. Комиссии районированию Средней Азии, 1926. – С. 66.
6. Алимов И. Ўзбекистонда вақф мулкларининг тугатилиши (1917-1929 й.) – Тошкент: “Фан”, 2009. – Б. 131.
- Мирзоев М. Беписандлик заволи // “Ўзбекистон адабиёти ва санъати”. 1993 йил 4 июн.
7. Ғафуров А., Рашидов У. Бухоро халқ шўролар жумҳурияси тарихидан лавҳалар (1920-1924 й.й.). – Тошкент: 1992. – Б. 22.
8. Наимов Н. Масжиди Калон / “Бухоро ҳақиқати” 1997 йил 11 январь
9. Бухоро ахбори”, № 46.1921 йил 23 апрел.
10. Бухоро ахбори”, № 8.1920 йил 21 ноябр.
11. Ўзбекистон Миллий архиви. Ф-46 фонд, 1-рўйхат, 90-иш, 12 varaқ.
12. Ўзбекистон Миллий архиви,.Ф-56 фонд, 1-рўйхат, 90-иш, 23 varaқ..
13. Ўзбекистон Миллий архиви,.Ф-48 фонд, 1-рўйхат, 64-иш, 16 varaқ..

IBNUL JAVZIYNING BAHRUL DUMU ASARINING AXLOQIY TARBIYADAGI AHAMIYATI.

Usmonov Adiz Mansurxo'jayevich

Buxoro Davlat Universiteti
islomshunoslik yo‘nalishi magistranti
Ilmiy rahbar: Buxoro davlat universiteti
(PhD), dotsent

L.Xaitov

Annotatsiya

Mazkur maqolada mashhur muhaddis va mufassir olim Ibnul Javziyning “Bahrul dumu” asarining axloqiy-tarbiyaviy ahamiyati tahlil qilinadi. Ushbu asar inson qalbi va ruhiy dunyosiga chuqur ta’sir etuvchi ma’naviy nasihatlar to‘plami bo‘lib, unda taqvo, sabr, tavba, halollik, adolat kabi fazilatlarining hayotdagi o‘rni keng yoritilgan. Asarda insonni yomon odatlardan qaytarish, gunohning oqibatlarini haqida ogohlantirish va ma’naviy poklanishga da’vat etuvchi qarashlar jamlangan.

Maqolada, shuningdek, axloqiy tarbiya jarayonida “Bahrul dumu” asaridan foydalanishning nazariy va amaliy jihatlari ko‘rib chiqiladi. Ibnul Javziyning asari nafaqat shaxsiy kamolot, balki jamiyatda ma’naviy muhitni mustahkamlash, yoshlarni o‘doba-xloq va ezgulikka yo‘naltirishda muhim manba sifatida baholangan. Shu bois, ushbu asarning bugungi kunda ham axloqiy tarbiya tizimidagi o‘rni va dolzarbligi alohida ilmiy ahamiyat kasb etadi.

Kalit so‘zlar

Ibnul Javziy, Bahrul dumu, axloqiy tarbiya, sabr, tavba, taqvo, halollik, ma’naviyat, pedagogik ahamiyat, dolzarblilik.

Bugungi globalashuv davrida yoshlar tarbiyasida axloqiy-ma’naviy masalalar alohida e’tiborni talab qilmoqda. Chunki ma’naviy qadriyatlarga e’tiborsizlik inson shaxsiy kamoloti hamda jamiyat barqarorligiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Shu nuqtai nazardan islomiy merosdagi boy axloqiy asarlarni o‘rganish va ularni tarbiya jarayonida qo‘llash dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Mashhur olim, mufassir va muhaddis Ibnul Javziy³⁹¹ o‘z davrining yirik mutafakkirlaridan bo‘lib, ko‘plab asarlar yaratgan. Ulardan biri – “Bahrul dumu”³⁹² (“Ko‘z yoshlar dengizi”) asari o‘zining ta’sirchan uslubi, chuqur ruhiy-tarbiyaviy mazmuni bilan ajralib turadi. Ushbu asarda inson qalbining poklanishi,

³⁹¹ 510–597 hijriy./1116–1201 milodiy.

³⁹² Tarjimasi: Ko‘z yoshlar dengizi

gunohdan tiyilish, sabr va tavbaning ahamiyati, taqvo va halollikka da'vat kabi mavzular keng yoritilgan.

Maqolada "Bahrul dumu" asarining axloqiy tarbiyadagi o'rni va ahamiyati tahlil qilinib, zamonaviy tarbiya jarayonida undan foydalanish imkoniyatlari ko'rsatib beriladi. Tadqiqotning maqsadi – Ibnul Javziyning axloqiy qarashlarini o'rganish va ularning bugungi yoshlar tarbiyasidagi ahamiyatini aniqlashdan iboratdir.

Ibnul Javziyning "Bahrul dumu" asari islomiy adabiyotda o'ziga xos o'rin egallagan axloqiy-ma'naviy meroslardan biridir. Asar nomidan ham ko'rinib turibdiki, u insonning qalbini larzaga keltiruvchi, gunohlar uchun tavba qilishga undovchi va Alloh taoloning rahmatidan umid uzmaslikka da'vat etuvchi nasihatlar to'plamidir. Asarda ko'proq his-tuyg'ularga ta'sir etuvchi, qalbni yumshatishga qaratilgan ibratli voqealar, Qur'on oyatlari va hadislar keltirilgan.

Mazkur asar mazmunan insonning ruhiy tarbiyasiga qaratilgan bo'lib, unda sabr, tavba, taqvo, dunyo muhabbatidan saqlanish, halollik, adolat va xushmuomalalik kabi fazilatlarining ahamiyati keng yoritiladi. Shu bilan birga, asarda dunyo hayotining foniyligi, oxiratning boqiyiligi haqida chuqur ma'naviy mulohazalar berilgan. Ibnul Javziy o'z uslubida badiiy ifodani diniy dalillar bilan uyg'unlashtirib, kitobxonni fikrlashga, o'z nafsini tarbiyalashga undaydi.

"Bahrul dumu"ning tuzilishi asosan nasihat va ibratli hikoyalardan iborat bo'lib, unda insoniyat tarixidan, sahobalar va solih kishilar hayotidan keltirilgan misollar ham mavjud. Bu esa asarning didaktik ahamiyatini yanada kuchaytirib, uni axloqiy tarbiya manbai sifatida qadrlashga asos bo'ladi.

"Bahrul dumu" asari o'zining chuqur ma'naviy mazmuni bilan inson tarbiyasida muhim o'rin tutadi. Unda axloqiy tarbiya jarayonining asosiy tamoyillari, ya'ni sabr, tavba, taqvo, halollik, adolat va qalb pokligi kabi fazilatlar markaziy o'rin egallaydi. Ibnul Javziy sabrni insonning irodasini mustahkamlovchi va hayot sinovlarini yengib o'tishda eng muhim vosita sifatida talqin qiladi. Tavba esa qalbni gunohlardan tozalash, Allohga qaytish va insonning ma'naviy yangilanishiga yo'l ochuvchi amaliy tamoyil sifatida ko'rsatiladi.

Shuningdek, asarda taqvo tushunchasiga alohida urg'u berilgan. Muallif taqvoni nafaqat tashqi amallarda, balki qalbning ichki holatlarida ham namoyon bo'lishi lozim bo'lgan sifat sifatida tasvirlaydi. Dunyo muhabbatidan uzoqlashish, hirs va nafs istaklarini jilovlash ham tarbiyaning muhim yo'nalishi sifatida talqin etiladi. Ibnul Javziy halollik, odilona muomala va boshqalar bilan yaxshi munosabatda bo'lishni shaxsiy kamolotning zaruriy qismi sifatida ko'rsatadi.

Mazkur tamoyillar bugungi kunda ham yoshlarni ezgulikka chorlashda, yomon odatlardan saqlashda va ma'naviy barkamollikka yetaklashda muhim ahamiyat kasb etadi. Asarning bu jihati uni nafaqat diniy-ma'rifiy, balki pedagogik nuqtai nazardan ham qadrlashga sabab bo'ladi.

"Bahrul dumu" asari nafaqat axloqiy, balki pedagogik nuqtai nazardan ham muhim manba hisoblanadi. Unda yosh avlodni tarbiyalashda his-tuyg'ularning, qalb kechinmalarining ta'sirchan o'rni alohida ko'rsatib beriladi. Ibnul Javziy tarbiyada faqat nazariy bilim emas, balki ruhiy-ma'naviy kechinmalar, qalbni yumshatuvchi saboqlarning ham muhimligini ta'kidlaydi. Asarda keltirilgan ibratli hikoyalar va diniy nasihatlar yoshlarning qalbiga tez yetib borishi, ularni ezgulikka undashi mumkin.

Shuningdek, "Bahrul dumu" asarida o'qituvchi va tarbiyachilar uchun ham pedagogik uslublar mujassam. Jumladan, tarbiyada ibrat ko'rsatish, ko'ngilga ta'sir etuvchi so'zlardan foydalanish, Qur'on oyatlari va hadislar orqali tarbiyaviy maqsadga erishish kabi metodlar ko'rsatib o'tiladi. Bu jihatlar uni nafaqat diniy-ma'rifiy asar, balki ta'lim-tarbiya jarayonida qo'llanishi mumkin bo'lgan pedagogik qo'llanma sifatida ham qadrlashga imkon beradi.

Bugungi globallashuv davrida yoshlarning dunyoqarashi va qadriyatlari tez o'zgarib bormoqda. Bunday sharoitda "Bahrul dumu" asaridagi g'oyalar o'z dolzarbligini saqlab qolmoqda. Chunki unda ma'naviy inqirozlardan chiqish, yomon odatlardan saqlanish, sabr, tavba va taqvo kabi fazilatlarini mustahkamlash yo'llari ko'rsatib berilgan. Bu jihatlar yoshlarni zamonaviy ma'naviy muammolardan asrashda samarali vosita bo'la oladi.

Asarning dolzarbligi, shuningdek, uni diniy-ma'naviy meros sifatida keng targ'ib qilish zaruratida ham namoyon bo'ladi. Chunki "Bahrul dumu" nafaqat tarixiy manba, balki bugungi tarbiya jarayoniga ham mos keladigan, insoniyat uchun doimiy yo'l-yo'riq bera oladigan asardir. Shu bois, uni o'rganish va yoshlarga yetkazish hozirgi kunda ham muhim ilmiy va amaliy ahamiyat kasb etadi.

Ibnul Javziyning "Bahrul dumu" asari nafaqat diniy-ma'rifiy, balki tarbiyaviy jihatdan ham yuksak ahamiyatga ega. Unda keltirilgan nasihatlar va ibratli hikoyalar yoshlarni odob-axloqqa, ezgulikka va ma'naviy kamolot sari chorlaydi. Asar o'quvchini gunohning oqibatlarini haqida chuqur o'ylashga, halol hayot kechirishga va sabr-tavba kabi fazilatlarini o'zida shakllantirishga da'vat etadi. Bu jihatlar uni axloqiy tarbiya manbasi sifatida qadrlashga asos bo'ladi.

Mazkur asar shaxsiy kamolot bilan bir qatorda jamiyat hayotida ham muhim o'rin tutadi. Chunki

axloqiy barkamollikka intilgan inson jamiyatda halollik, adolat va totuvlik muhitini mustahkamlashga xizmat qiladi. Ibnul Javziyning nasihatlari yoshlarni nafs istaklariga berilmaslik, dunyo manfaatini oxirat ne'matlaridan ustun qo'ymaslikka o'rgatadi. Shu orqali ularning ma'naviy-ruhiy dunyosi mustahkamlanadi.

Bugungi kunda ham "Bahrul dumu" asari tarbiya jarayonida qo'llanishi mumkin bo'lgan muhim manbalardan biridir. Xususan, ta'lim muassasalarida ma'naviyat darslarida yoki tarbiyaviy mashg'ulotlarda ushbu asardagi g'oyalar yoshlarning ongini shakllantirish va ularni ezgulikka yo'naltirishda samarali bo'lishi mumkin. Shu jihatdan, asar o'z davrida qanday dolzarb bo'lgan bo'lsa, hozirgi zamonda ham axloqiy tarbiyaning muhim qo'llanmasi sifatida qadrlanadi.

Ibnul Javziyning "Bahrul dumu" asari inson qalbi va ruhiyatiga chuqur ta'sir etuvchi, axloqiy tarbiya uchun bebaho manbalardan biridir. Unda sabr, tavba, taqvo, halollik, adolat va qalb pokligi kabi fazilatlarining ahamiyati keng yoritilib, kitobxonni o'z hayotini qayta ko'rib chiqishga, ma'naviy poklanishga undaydi. Asar nafaqat shaxsiy kamolot, balki jamiyatda ezgulik, totuvlik va adolat muhitini shakllantirishga xizmat qiladi.

Bugungi globallashuv sharoitida yoshlar turli ma'naviy xatarlar bilan yuzma-yuz kelayotgan bir davrda "Bahrul dumu" asaridagi g'oyalar ularga to'g'ri yo'l ko'rsatuvchi ma'naviy dastur bo'lib xizmat qilishi mumkin. Ushbu asar ta'lim va tarbiya jarayonida qo'llanishi, yoshlarni ezgulikka, gunohlardan tiyilishga va Alloh taoloning roziligiga intilishga undashda samarali vosita bo'lib qoladi. Shunday ekan, Ibnul Javziyning ushbu merosi bugungi kunda ham o'z ilmiy va tarbiyaviy ahamiyatini yo'qotmagan, balki aksincha, dolzarbliги ortib bormoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ko'z yoshlar dengizi: Dar As-Sahoba lituros - Birinchi nashr hijriy 1412 / milodiy 1992 yil - Mamlakat: Misr
2. Ibn al-Javziyning "Sayd al-Xotir" birinchi nashri hijriy 1345 (milodiy 1945) yili Halab Suriya
3. Xasanov, Sh. Islom ma'naviyati va tarbiya masalalari. — Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2021.
4. Rahimov, A. Islom axloqi va ma'rifati. — Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 2020.
5. Al-Ashqar, U. Islomiy tarbiya asoslari. — Amman: Dorun Nafais, 2010.

MILLIY VA DINIY QADRIYATLAR UYG'UNLIGIDA YOSHLAR TARBIIYASINING FIQHIIY ASOSLARI

Kasimov Farrux Inoyatovich

Buxoro Davlat Universiteti

islomshunoslik yo'nalishi magistranti

Ilmiy rahbar: Buxoro davlat universiteti (PhD), dotsent

N.A.Kuziyev

Annotatsiya. Ushbu maqolada milliy va diniy qadriyatlarining uyg'unligida yoshlar tarbiyasining fiqhiy asoslari tahlil qilinadi. Muallif milliy qadriyatlar orqali yoshlarni vatanparvarlik, mehr-oqibat va sadoqat ruhida, diniy qadriyatlar orqali esa halollik, adolat, poklik, sabr-toqat va Allohga itoatda tarbiyalash masalasini yoritadi. Qur'on, hadis va fiqhiy qoidalar asosida yoshlarning shaxsiy, oilaviy va ijtimoiy mas'uliyatini shakllantirish yo'llari ko'rsatib beriladi. Shuningdek, milliy urf-odatlar va diniy ta'limotlarning uyg'unligi yoshlarning ma'naviy immunitetini mustahkamlash, ularni globallashuv davridagi yot g'oyalardan asrash va barkamol shaxs bo'lib voyaga yetishida muhim omil sifatida talqin etiladi. Maqola xulosasida ta'lim muassasalari, oila va jamiyatda milliy-diniy qadriyatlarni uyg'un targ'ib qilish bo'yicha tavsiyalar beriladi.

Kalit so'zlar: Qur'on, Hadis, Islom fiqhi, Sunnat, Milliy qadriyatlar, Diniy qadriyatlar, Halol, Harom, Ibadat, Namoz, Ro'za, Zakot, Sadaqa, Haj, Alloh, Mas'uliyat, Shaxsiy mas'uliyat, Oilaviy mas'uliyat, Ijtimoiy mas'uliyat, Adolat, Sabr, Poklik, Halollik, Odob-axloq, Ota-onaga hurmat, Qo'shnichilik huquqi, Vatanparvarlik, Mehr-oqibat, Mehnatsevarlik, Bag'rikenglik, Urf-odatlar, An'analar, Marosimlar.

Bugungi globallashuv davrida yoshlar tarbiyasi nafaqat davlat siyosatining, balki butun jamiyatning dolzarb masalalaridan biri sanaladi. Chunki yoshlarning ma'naviy barkamolligi va ijtimoiy mas'uliyati mamlakat kelajagini belgilovchi eng muhim omillardan hisoblanadi. Shu nuqtayi nazardan, milliy va diniy

Abbosov Abbosali. Sadriddin Ayniyning ma'rifatparvarlik faoliyati.	179
Gulova Anorgul Axtamovna, ALISHER NAVOIY IJTIMOY-ANTROPOLOGIK QARASHLARIDA RAHBAR MA'NAVİYATIGA OID FIKRLAR	180
Ф.Ш.Абдуллаева. Муҳаммад Насириддин Тусийнинг ҳаёти ва илмий мероси.	182
Jo'rayev.Sh.F. Jadidlar falsafasi jihatlar.....	184
Жумаева Муаттар Зоҳид кизи. Абдурауф Фитрат манавий меросида оила масаласи.....	185
Sultonova Shaxnoza. MUNAVVAR QORI ABDURASHIDXONOVNING MA'RIFATPARVARLIK MEROSI VA TURKISTON JADIDCHILIGI TARAQQIYOTIDAGI O'RNI.....	187
Эшпулатов Иноят Сапарович. ФАХРИДДИН РОЗИЙ ИЛМИЙ-МАЪНАВИЙ МЕРОСИ.....	188
Xushvaqova Nargiza Abdullayevna, SHARQ FALSAFASI MEROSIDA IJTIMOY FIKR VA MILLIY BLOGOSFERA FAOLIYATINING O'RNI.....	190
Рахматова Дилдора Садриевна. "ОРИФНОМА" АСАРИГА ОИД ТАДҚИҚОТЛАРНИНГ МЕТОДОЛОГИК ТАҲЛИЛИ	192
Мунисхон Гуламова. ШАРҚ ФАЛСАФИЙ ТАФАККУРИДА ИНСОН МУАММОСИНИНГ ЎЗИГА ХОСЛИГИ.....	194
Рахмонова Мавлуда Абдусаматовна. ФИТРАТНИНГ ТАРИХИЙ ВА АДАБИЙ МЕРОСИ ВА УНИНГ ЖАҲОН ИЛМ-ФАН ВА МАДАНИЯТИГА ҚЎШГАН ҲИССАСИ	196
Nuriddinova Ruxshona Zehniddin qizi, Vohidova Dilshoda Vohid qizi, Ayol uyg'onso millat uyg'onadi – Rauf Parfining falsafiy qarashlari misolida	200
M.F.Rashidov. Ma'rifatli jamiyat negizida oilaning mustahkamligi.....	202
Bozorova Gulmira Mahmudovna. Sayyid Sharif Jurjoniyl buyuk sharq allomasi.	203
5-sho'ba. Islom dini – ilm-ma'rifat, yuksak kamolotga yetaklovchi din.	206
Erkin Qudratov, ISLOM DINI – ILM-MA'RIFAT, YUKSAK KAMOLOTGA ETAKLOVCHI DIN.....	206
Aliyev Dilshod Jo'raqulovich. ISLOM DINI – ILM VA MA'RIFATGA YETAKLOVCHI DIN	208
Xaitov Azizbek Azamatovich. YOSHLAR TARBIYASIDA IMOM AL-BUXORIY HADISLARINING AHAMIYATI.....	209
Qaxxorova Saodat Qaxramonovna, Xayrullayeva Sabina Jamolovna. YOSHLAR TARBIYASIDA DINIY TA'LIMNING O'RNI VA UNING JAMIYAT RIVOJIDAGI AHAMIYATI: TAHLIL VA NATIJALAR	212
Turg'unova Dildora Ziyapova, Mahmudjonova Sarvinoz Bahodirjon qizi. Islom dini – ilm-ma'rifat, yuksak kamolotga yetaklovchi din	214
Кудратов Шухрат Ёдгорович. Имом ал-Бухорий - ислом оламидаги буюк мухаддис олим	218
Қаюмова А.Т. ИБН ХАЛДУН ТАЪЛИМОТИДА ДИН ВА ИЖТИМОЙ ҲАЁТ УЙҒУНЛИГИНИНГ СОЦИОЛОГИК АСОСЛАНИШИ.....	219
Rajabova Rohila Zakirovna. BUXORODA ISLOM ILMLARINING RIVOJLANISHIDA O'Z HISSASINI QO'SHGAN OLIMLAR FAOLIYATI.....	222
Fayziyev Xurshid Jumayevich. VOLTER VA ISLOM.....	224
Гадоев Дадахон Хайруллоевич. 1920-1921 йилларда БХСР да диний ташкилот (МАСЖИД) ЛАРГА МУНОСАБАТ	225
Usmonov Adiz Mansurxo'jayevich, L.Xaitov. Ibnul Javziyning Bahrul Dumu asarining axloqiy tarbiyadagi ahamiyati.	228
Kasimov Farrux Inoyatovich, N.A.Kuziyev. Milliy va diniy qadriyatlar uyg'unligida yoshlar tarbiyasining fihiy asoslari	230
Mutallimov Islomjon Odiljon o'g'li. MULLA ALI QORINING ILMIY FAOLIYATI VA MEROSI.....	233
Ayman Usmon Abdualim, N.Sharipov. FIHIY TOPISHMOQLARNING PAYDO BO'LISHI VA ULARNING ILMIY-AXLOQIY AHAMIYATI	235
Kasimov Farrux Inoyatovich. Fihiy ko'rsatmalar orqali yoshlarning ijtimoiy mas'uliyatini shakllantirish	236
Abdurahimov Javohir. "Tamhid" asarining qo'lyozma nusxalari va tarkibiy tuzilishi	238
N.U.Ramazonova. Qastaloniyning "irshodus sorii li sharhi sahihil buxoriy" asari xususida.....	241
Z.A.Xakimova, Dr.Ayman. Qur'on va Hadisda ilmning jamiyatdagi afzalliklari	242
6-sho'ba. Yangi O'zbekistonda falsafa taraqqiyoti, yashil iqtisodiyotning falsafiy negizlari, yangi ilmiy tadqiqotlar, falsafa fanini o'qitishning samarali yo'llari.	247
Yuldashev Farrux Abduraxmanovich. Yangi O'zbekistonda falsafiy bilimlar taraqqiyoti va inson omili	